

Κριτικός γραμματισμός και κινηματικές θρησκευτικοκοινωνικές πρακτικές: η περίπτωση της παλλαϊκής παγκληρικής αγωνιστικής κίνησης

Φώτιος Διαμαντής

Δάσκαλος – Θεολόγος – Οικονομολόγος

Δρ Επιστημών Αγωγής, Med, Mth

Δντής 1^{ου} Δημ. Σχολείου Πεύκων Θεσσαλονίκης

difotios@gmail.com

Περίληψη

Η συγκεκριμένη εισήγηση, αξιοποιώντας θεωρητικό και ερευνητικό υλικό παλαιότερης έρευνας, στοχεύει στο να μελετήσει το Λόγο μιας αριστερής/κινηματικής θρησκευτικής οργάνωσης -χρησιμοποιείται ως μελέτη περίπτωσης η Παλλαϊκή Παγκληρική Αγωνιστική Κίνηση (ΠΠΑΚ)- και το πώς μέσα από διαστάσεις κινηματικής θρησκευτικοκοινωνικής πρακτικής καλλιεργούνται στοιχεία κριτικού θρησκευτικού γραμματισμού. Σε αυτή την προοπτική, θεωρούμε πως ο όρος γραμματισμός αποτελεί την ερμηνευτική μήτρα για μια ευρύτερη γκάμα κοινωνικών πρακτικών –στην προκειμένη περίπτωση αναφερόμαστε στην κοινωνική πρακτική του «θρησκεύεσθαι»- οπότε διερευνάται η γνώση, οι αντιλήψεις, οι αξίες, και γενικότερα εκείνα τα στοιχεία, μέσω των οποίων τα θρησκευόμενα υποκείμενα διαπαιδαγωγούνται κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά, δημιουργώντας έτσι τη βάση για τις κοινωνικές τους αναπαράστασεις. Για την υλοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν κείμενα από το περιοδικό της οργάνωσης «Επιστροφή στη ξεχασμένη ζωή της Εκκλησίας», τα οποία αφού πρώτα αναλύθηκαν –ως μεθοδολογικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε η Κριτική Ανάλυση Λόγου- στη συνέχεια έγινε η εμπειρική και θεωρητική ανάδειξη των ευρημάτων τους.

Λέξεις κλειδιά: κριτικός γραμματισμός, θρησκεία, κινηματικές πρακτικές

Α. Εισαγωγή

Αποτελεί γεγονός αναμφισβήτητο -κάτι που ίσως δεν έχει προβληθεί όσο θα έπρεπε- η πλούσια σχέση και η γοητεία που έχει ασκήσει η Βίβλος τόσο στους κλασσικούς του μαρξισμού όσο και γενικότερα στη μαρξιστική παράδοση (Boer 2007a, 2007b, 2008, 2009, Goldstein 2005, 2006, Löwy 2005). Ξεκινώντας από τις πρώιμες μαρξιστικές προσεγγίσεις -απουσιάζει ο προβληματισμός για το αν ο Ιησούς υπήρξε πραγματικά ή ήταν ένα ιδεώδες/φантаστικό πρόσωπο- ευθύς εξαρχής αναδεικνύεται η επαναστατική διάσταση της προσωπικότητάς του (Κάουτσκι α.χ). Μάλιστα, υπάρχει η εκτίμηση πως στη συνέχεια οι οπαδοί του, θεωρώντας πως στο πρόσωπο του Ιησού είχε εμφανιστεί ο Μεσσίας, οργανώθηκαν στη βάση κοινών συμφερόντων έχοντας ως επίσημη ιδεολογία το μεσσιανισμό. Ποια ήταν όμως αυτά τα κοινά συμφέροντα; Οι αναφορές εκείνης της περιόδου κάνουν λόγο για τον εξαθλιωμένο όγλο που αναζητούσε σανίδα σωτηρίας, είτε παίρνοντας τα βουνά για να γίνουν ένα με τους ληστές είτε πηγαίνοντας -όπως το παράδειγμα των Εσσαίων- στην έρημο για να δημιουργήσουν κοινοβιακές ομάδες είτε μένοντας μέσα στις πόλεις όπου οργάνωναν συνωμοτικές εταιρείες (ζηλωτές). Κατά τον Ιώσηπο, οι προφήτες-επαναστάτες, οδηγούσαν τους οπαδούς τους στην έρημο και εκεί με οργάνωση συνεταιριστική και αλληλοβοηθητική έβρισκαν κάποια ανακούφιση μοιράζοντας αναμεταξύ τους αυτά που έκλεβαν. Άρα το πιο βασικό ενοποιητικό στοιχείο στη δημιουργία τέτοιων ομάδων ήταν η καταπολέμηση του άλυτου προβλήματος της φτώχειας και της δυστυχίας (Κορδάτος 1973). Μέσα, λοιπόν, από αυτές τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις, οι οποίες στηρίχθηκαν κατά κύριο λόγο στις Πράξεις των Αποστόλων αλλά και σε άλλα κείμενα της Καινής Διαθήκης που έδιναν στοιχεία για τις πρώτες χριστιανικές κοινότητες, αναδείχθηκαν χαρακτηριστικά της πίστης τους, όπως ότι: α) εναντιώνονταν και μάχονταν την τότε κυρίαρχη τάξη, ευελπιστώντας πως αυτή θα ανατραπεί σε τούτον ή έστω στον άλλο κόσμο· β) είχαν προλεταριακό χαρακτήρα, καθώς επρόκειτο για κοινότητες φτωχών αμόρφωτων κυρίως ελεύθερων προλεταρίων των πόλεων· γ) στα μέλη αυτών των κοινοτήτων υπήρχε ένα βαθύτατο ταξικό μίσος ενάντια στους πλούσιους και δ) ίσχυε η αρχή της κοινοκτημοσύνης, καθώς τα είχαν όλα κοινά και η διανομή των καταναλωτικών αγαθών γινόταν στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του (Ρούσης 2010). Όσο για την αλλοίωση των προαναφερθέντων χαρακτηριστικών, αυτό ξεκίνησε με την είσοδο στην κοινότητα των πλουσίων, οπότε άρχισε βαθμιαία η ταξική διάβρωση και εν συνεχεία υπήρξε η αναθεώρηση των αρχών για κοινοκτημοσύνη. Έτσι, διαμορφώθηκε μια χριστιανική αριστοκρατία με Αποστόλους, Προφήτες και Δασκάλους, οι οποίοι άρχισαν να εκμεταλλεύονται την κοινότητα, ενώ, με τη βαθμιαία μετατροπή των επισκόπων από διαχειριστές των οικονομικών σε απόλυτα αφεντικά της κοινότητας, υπήρξε μεταστροφή προς την αντίθετη κατεύθυνση (Κάουτσκι α.χ.).

Στις μεταγενέστερες προσεγγίσεις της μαρξιστικής παράδοσης -ξεχωριστή θέση κατέχουν οι εκπρόσωποι της Κριτικής Σχολής της Φρανκφούρτης- η προσέγγιση των κειμένων της Αγίας Γραφής, ανέδειξε ακόμη περισσότερο τις πολιτικές και επαναστατικές διαστάσεις της Κίνησης του Ιησού, με αποτέλεσμα τη δημιουργία θεολογικών ρευμάτων που επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό το χώρο της χριστιανικής πίστης: Θεολογία της Ελπίδας, Πολιτική Θεολογία, Θεολογία της Απελευθέρωσης κ.ά. (Τζιμπελλίνι 2002, Boer, 2007b). Υπήρξαν, όμως, και προσεγγίσεις από κοινωνικούς επιστήμονες που δεν ανήκαν στο χώρο του μαρξισμού, οι οποίοι, παρ' όλα αυτά, κατέληξαν σε αντίστοιχες διαπιστώσεις. Σε μια προσπάθεια καταγραφής τέτοιων δεδομένων διαπιστώνουμε πως ο Ιησούς και οι οπαδοί του αναφέρονται: α) ως πολιτικοί φορείς, που μέσω της ιστορίας της Ανάστασης και της επαναστατικής ομάδας γνωστής ως Εκκλησία, προκάλεσαν τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία για λογαριασμό των αδύναμων και των φτωχών, β) ως παράδειγμα μη βίαιης αντίστασης απέναντι στους ισχυρούς, γ) ως επαναστάτες στο πλαίσιο μιας μαχητικής

και ανατρεπτικής Ιουδαϊκής αγροτιάς, που ήρθε αντιμέτωπη με την βίβανση Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και δ) ως υποστηρικτές του κοινοτικού τρόπου παραγωγής, απέναντι στο δουλοκτητικό των Ρωμαίων (Boer 2007).

Η μαρξιστική παράδοση αλλά και οι αντίστοιχες προσεγγίσεις άλλων κοινωνικών επιστημών επηρέασαν –σε σημαντικά μικρότερο βαθμό- και τον ελλαδικό χώρο, τόσο σε επίπεδο ακαδημαϊκής θεολογίας όσο και σε επίπεδο εκκλησιαστικής λειτουργίας και πρακτικής. Στην παρούσα εργασία –ειδικά για τον εκκλησιαστικό χώρο- αναζητώντας ένα ανάλογο παράδειγμα, το οποίο και θα μπορούσαμε να το χρησιμοποιήσουμε ως Μελέτη Περίπτωσης, οδηγηθήκαμε στην Παλλαϊκή Παγκληρική Αγωνιστική Κίνηση. Η πρώτη γνωριμία με την ΠΠΑΚ είχε γίνει το 2009 με αφορμή ένα αφιέρωμα που υπήρξε στην τότε εφημερίδα Ελευθεροτυπία, με τίτλο «Παγκληρική Κίνηση: Παπάδες της απελευθέρωσης». Στην εισαγωγή του αφιερώματος η αρθρογράφος υπογράμμιζε εμφατικά ότι «θανυμάζουν τον Τσε Γκεβάρα, μελετούν μαρξισμό, κατεβαίνουν στις πορείες του Πολυτεχνείου, ήταν παρόντες στη Γένοβα το 2001, έκαναν απεργία πείνας για την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης και συμφωνούν ότι η θρησκεία είναι το όπιο του λαού. Αυτοί είναι παπάδες ή εγώ βρίσκομαι σε απόλυτη σύγχυση;» (Δασκαλοπούλου 2009). Μάλιστα, στη συνέχεια, η ίδια αρθρογράφος συνομιλώντας με μέλη της Κίνησης και προχωρώντας στην παρουσίαση της, τόνιζε ότι «στο δρόμο των πρώτων χριστιανών και ακολουθώντας το παράδειγμα της Παγκληρικής Ένωσης που πολέμησε στην Εθνική Αντίσταση, το 2004 δημιούργησαν την Παγκληρική Αγωνιστική Κίνηση Κληρικών και Λαϊκών. Εκδίδουν ένα περιοδικό με 9.000 συνδρομητές, συμμετέχουν ενεργά στο μαζικό λαϊκό κίνημα [...] είναι από τους πρωτοπόρους του φιλειρηνικού κινήματος κι έχουν δώσει το παρόν σε όλες τις πορείες κατά της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης». Επανερχόμενοι, λοιπόν, στις ανάγκες της παρούσας εργασίας, το ζητούμενο ήταν πλέον το να αποδελτιωθούν αντιπροσωπευτικά κείμενα της ΠΠΑΚ παρμένα από το περιοδικό της και με τη χρήση ενός κατάλληλου μεθοδολογικού εργαλείου –επiléχθηκε η Κριτική Ανάλυση Λόγου- να διερευνηθεί το πώς η συγκεκριμένη έκφραση Ορθόδοξου θρησκευτικού Λόγου επηρεάζει τη συνείδηση όσων τον αποδέχονται –γνώση, αντιλήψεις, αξίες και ιδεολογίες- ενώ παράλληλα, μέσω της διαδικασίας αυτής, το πώς υλοποιούνται πρακτικές κριτικού θρησκευτικού γραμματισμού.

B. Μελέτη Περίπτωσης πρακτικών κριτικού θρησκευτικού γραμματισμού

B.1.1 Η περίπτωση της Παλλαϊκής Παγκληρικής Αγωνιστικής Κίνησης, το υπό διερεύνηση υλικό, τα ερωτήματα και η υπόθεση εργασίας

Στην παρούσα εργασία, προτιμήσαμε ως μέθοδο κοινωνικής έρευνας τη Μελέτη Περίπτωσης, γιατί αυτή θεωρείται ότι είναι εξαιρετικά κατάλληλη για ερευνητές που εργάζονται μόνοι, καθώς δίνει τη δυνατότητα να μελετούν σε βάθος την πλευρά ενός προβλήματος σε περιορισμένη χρονική έκταση. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι η συγκεκριμένη μέθοδος ενδιαφέρεται πρωταρχικά για την αλληλεπίδραση των γεγονότων και των παραγόντων, ενώ μερικές φορές αρκεί να παρθεί ένα συγκεκριμένο περιστατικό για να υπάρξει μια ολοκληρωμένη εικόνα αυτής της αλληλεπίδρασης (Bell 2001). Άρα το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της Μελέτης Περίπτωσης είναι ότι δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή ν' αφοσιωθεί σε μία κατάσταση ή σ' ένα συγκεκριμένο περιστατικό και μέσα απ' αυτή τη διαδικασία να προσπαθήσει ν' αναγνωρίσει τις ποικίλες αλληλεπιδράσεις συνιστώσες στην εργασία του. Στην προκειμένη περίπτωση, όπως προαναφέραμε, η επιλογή της ΠΠΑΚ αποτέλεσε μονόδρομο, καθώς δεν ανιχνεύσαμε κάτι ανάλογο στο χώρο της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος. Κατά την ΠΠΑΚ, σύμφωνα με την ιδρυτική της διακήρυξη, από τη στιγμή που ο χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία του κράτους και εκτός από ένα μικρό πυρήνα, που μέχρι σήμερα διασώζει την ορθόδοξη πίστη, η πλειοψηφία των διακονούντων την Εκκλησία μεταβλήθηκαν σε εξουσιαστές του ποιμνίου και έθεσαν τον εαυτό τους στην υπηρεσία του κράτους, δηλαδή των εκάστοτε ισχυρών, είναι αναγκαίο όσο ποτέ άλλοτε την κοινωνικοοικονομική πρόταση του Ευαγγελίου, που είναι σαφέστατα πρόταση κοινής ζωής και κοινοκτημοσύνης, να την προτείνουμε ως τρόπο ύπαρξης και λειτουργίας της ανθρώπινης κοινωνίας (ΠΠΑΚ 2004). Έτσι, θεωρώντας ως βασικά αίτια για την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στο χώρο της Εκκλησίας: α) τη σύνδεση της με το κράτος, β) το χωρισμό κλήρου και λαού, γ) τη ύπαρξη περιουσίας και τον τρόπο με τον οποίο την διαχειρίζεται και δ) το οικονομικό συμφέρον όσων την διακονούν, τονίζει ότι αυτή θα πρέπει να αντιδρά, να απορρίπτει τα ξένα στοιχεία και να ξανακοινωνεί στην παράδοση. Μάλιστα, επισημαίνει ότι αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο δημιουργήθηκε από κληρικούς και λαϊκούς η ΠΠΑΚ, η οποία έχει ως βασικό σκοπό όχι να λειτουργήσει παρεκκλησιαστικά αλλά να δώσει τον ζωτικό εκείνο χώρο που απαιτείται ώστε το ευγενές λείμμα των πιστών που διατηρεί ανόθευτη την χριστιανική πίστη μέχρι τις μέρες μας να αναδειχθεί μέσα από τα ζιζάνια, να γιγαντωθεί και να ανθήσει, όπως και το γεγονός ότι αυτό δεν θα είναι κάτι εύκολο, καθώς θα πρέπει να αντιταχθείς δυνάμεις μέσα στην Εκκλησία οργανωμένες και ισχυρές, που είναι έτοιμες όποιον θελήσει να συγκρουστεί μαζί τους αν είναι ιερέας να τον καθαίρουν και αν είναι λαϊκός να τον χαρακτηρίσουν αιρετικό.

Η ΠΠΑΚ από τη στιγμή που ιδρύθηκε το 2004 έως και το 2011 –τότε ανεστάλη η έκδοσή του- εξέδωσε το διμηνιαίο περιοδικό «Επιστροφή στην ξεχασμένη ζωή της Εκκλησίας» Σε αυτό κυριαρχούσαν κείμενα που υπογράφονταν από την ίδια (κυρίως ανακρινόμενες, καλέσματα, χαιρετισμοί συμπαράστασης, επιστολές, εκκλήσεις), άρθρα μελών της, ανακρινόμενες άλλων φορέων με τους οποίους συστοιχίζονταν, βιβλιοπρότασεις, σχολιασμοί της επικαιρότητας κ.ά. Συνολικά, εκδόθηκαν 34 τεύχη, ενώ, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ιερέας Χ. Ζαρκαδούλας, το διαφορετικό αυτό περιοδικό δεν εκδίδεται πλέον για λόγους οικονομικούς (Παραδίση 2017). Το περιοδικό διανέμονταν και αποστέλλονταν δωρεάν, κάθε τεύχος απαρτιζόταν από 16 σελίδες, ενώ τα μεν εξώφυλλα ήταν κατά κύριο λόγο διακοσμημένα με χαρακτηριστικά που απεικόνιζαν αγίους και κοινωνικούς αγωνιστές, τα δε οπισθόφυλλα με φωτογραφίες αντίστοιχης θεματολογίας. Επίσης, χαρακτηριστικό του εξωφύλλου όλων των τευχών ήταν η παράθεση δύο αγιογραφικών αποσπασμάτων: α) «Ξέρετε ότι οι άρχοντες των λαών ασκούν απόλυτη εξουσία πάνω τους και οι ισχυροί τους καταδυναστεύουν. Αυτό να μη συμβαίνει σ' εσάς» (Ματθ. κ' 25-26) και β) «Ήταν σ' αυτούς όλα κοινά [...] Δεν υπήρχε κανείς σ' αυτούς που να στερείται» (Πρ. δ' 32,33). Μέσα από το περιοδικό διαφαίνονταν ξεκάθαρα οι σχέσεις της ΠΠΑΚ με διάφορους κοινωνικούς και κινηματικούς φορείς, όπως η «Επιτροπή αλληλεγγύης για τους πολιτικούς κρατούμενους στην Τουρκία και το Κουρδιστάν» (τεύχη 4, 9, 14), το Στέκι Μεταναστών Χανίων (τεύχη 20, 26), την Πρεσβεία

της Κούβας (τεύχη 12, 13, 15, 16, 24), την Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών (τεύχος 20), Το Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (τεύχος 26), κ.ά.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, επιλέξαμε 61 κείμενα από τα 34 τεύχη. Πιο συγκεκριμένα, τα κείμενα αυτά είναι όλα όσα έχουν την υπογραφή της ΠΠΑΚ και ταξινομούνται σε: 28 Ανακοινώσεις, 14 Επιστολές, 4 Χαιρετισμούς, 3 Καλέσματα, 3 Ψηφίσματα, 2 άρθρα ως editorial, 1 Διακήρυξη, 1 Εισήγηση, 1 Κρίση, 1 Εκκλήση1 υπόμνημα, 1 αντιπρόταση και 1 Απάντηση. Επίσης, αξιοποιήσαμε και την ανυπόγραφη μόνιμη στήλη «Κρίσεις και Σχόλια», η οποία περιείχε διακριτές ενότητες ποικίλης θεματολογίας χωρίς τίτλο. Το συγκεκριμένο υλικό χρησιμοποιήθηκε για να απαντηθούν τα επιμέρους ερωτήματα της εργασίας, τα οποία σχετίζονται με το πώς ο Λόγος της ΠΠΑΚ επηρεάζει το είδος της γνώσης, τις αντιλήψεις, τις αξίες, την κατασκευή ταυτοτήτων και γενικότερα τη συγκρότηση των ιδεολογιών, στοιχεία που συνδιαμορφώνουν και συναποτελούν τη συνείδηση του κοινωνικού υποκειμένου, που στη προκειμένη περίπτωση -με δεδομένο ότι η μελέτη μας έχει να κάνει με γραπτά κείμενα- είναι το αναγνωστικό κοινό. Μάλιστα, αυτά τα στοιχεία βρίσκονται και στον πυρήνα της βασικής υπόθεσης εργασίας, καθώς θεωρούμε πως, εφ' όσον ο θρησκευτικός Λόγος επηρεάζει τη συνείδηση των υποκειμένων και παράλληλα, μέσω αυτής, τα υποκείμενα γραμματίζονται/διαπαιδαγωγούνται κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά, δημιουργείται η βάση για τις κοινωνικές τους αναπαραστάσεις και για τις κοινωνικές πρακτικές που υιοθετούν. Σε αυτή, λοιπόν, τη διάσταση και κατά προέκταση του κεντρικού ερευνητικού ερωτήματος, θα προσπαθήσουμε παραπέρα να αναδείξουμε εκείνες τις πρακτικές και τα μέσα γραμματισμού/διαπαιδαγωγώσης που μετέρχεται ο συγκεκριμένος θρησκευτικός Λόγος, τα οποία συμβάλλουν στην αμφισβήτηση σχέσεων δύναμης και εξουσίας. Θεμέλιο σε αυτή μας την προσπάθεια αποτελεί η διαλεκτική θεώρηση της θρησκείας και κατ' επέκταση και του θρησκευτικού Λόγου, στοιχείο που αναδεικνύει τον αντιφατικό της χαρακτήρα ως ταυτόχρονη έκφραση αλλοτρίωσης του ανθρώπου, αλλά και διαμαρτυρίας απέναντι σε αυτήν (Marx 1978).

B1.2 Από το Λόγο στο Γραμματισμό: Η Κριτική Ανάλυση Λόγου ως μεθοδολογικό εργαλείο ανάδειξης των κοινωνικών πρακτικών του Λόγου

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήσαμε ως μεθοδολογικό εργαλείο την Κριτική Ανάλυση Λόγου καθώς μέσω αυτής μπορούν να αναδειχθούν σε όλες τις διαστάσεις τους οι κοινωνικές πρακτικές του Λόγου (Van Dijk 1993, Χατζηκώστας 2008, Σπινθηρόπουλος & Χοροζίδου 2008, Καρακατσάνη 2009). Σε αυτή την προοπτική, γίνεται διάκριση ανάμεσα στους όρους «λόγος» και «Λόγος», καθώς ο πρώτος αναφέρεται στο πώς η γλώσσα χρησιμοποιείται, εκ πρώτης όψεως, για να θεσπίσει δράσεις και ταυτότητες, ενώ ο δεύτερος εκφράζει τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους συνενώνουμε σε ενιαίο σύνολο γλωσσικά με μη γλωσσικά υλικά, όπως διαφορετικούς τρόπους σκέψης, δράσης, διάδρασης, σχηματοποίησης αξιών, συναισθημάτων, πεποιθήσεων και χρησιμοποίησης συμβόλων, εργαλείων και αντικειμένων στους κατάλληλους τόπους και χρόνους (Gee 1999, Παπακώστα 2009, Διαμαντής 2013). Αποτέλεσμα αυτής της συνένωσης είναι το να θεσπίζονται και ν' αναγνωρίζονται διαφορετικές ταυτότητες και δράσεις, οι οποίες μορφοποιούν βεβαιότητες σε σχέση με τις νοηματοδοτήσεις στον υλικό κόσμο, τη διανομή κοινωνικών αγαθών με συγκεκριμένο τρόπο, τις ταξινομήσεις των σημαίνοντων σχέσεων στις εμπειρίες μας και την προνομιακή επιβολή συμβολικών συστημάτων και τρόπων της γνώσης πάνω σε άλλα (Gee 1999, Scollon & Scollon 2004).

Ο Λόγος, όμως, διαμορφώνει αλλά και διαμορφώνεται μέσα σε και μέσα από κοινωνικές πρακτικές, με τις οποίες και μέσα από τις οποίες τα υποκείμενα συλλαμβάνουν και επικοινωνούν με έλλογο τρόπο τις ερμηνείες τους για την κοινωνική πραγματικότητα. Οι κοινωνικές πρακτικές, με τη σειρά τους, σχετίζονται σε κάποιο βαθμό με παιδαγωγικές πρακτικές και, συνεπώς, αρθρώνουν αλλά και αρθρώνονται μέσα σε και μέσα από συγκεκριμένους παιδαγωγικούς Λόγους, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι κοινωνικές πρακτικές του Λόγου διαπαιδαγωγούν (Jaeger 1993, Παπακώστα 2009, Μαρβάκης 2011, 2014, Μαρβάκης & Μεντίνης 2011). Σε αυτή τη βάση, ακολουθώντας και τη διεθνή βιβλιογραφία, όπου ο όρος γραμματισμός (literacy) αποτελεί την ερμηνευτική μήτρα για μια ευρύτερη γκάμα κοινωνικών πρακτικών, αναφερόμαστε στην έννοια του θρησκευτικού γραμματισμού, την οποία σχετίζουμε κατά κύριο λόγο με την κοινωνική πρακτική του «θρησκεύεσθαι» (Διαμαντής 2013). Επιπροσθέτως, περνώντας από την παραδοσιακή άποψη για το γραμματισμό (εκλαμβάνεται ως η ικανότητα ανάγνωσης και ενίοτε γραφής) στην κοινωνικοπολιτισμική άποψη (γίνεται εστίαση στον ιδεολογικοπολιτικό χαρακτήρα του, με στόχο την παραγωγή ατόμων λιγότερο ευάλωτων σε ιδεολογικές μορφές ρύθμισης), αναζητούμε και αναδεικνύουμε την κριτική του διάσταση σε αντιδιαστολή με τη λειτουργική του (Freire & Macedo 1987, Street 1995, 2001, Hull & Schultz 2001, Baynham 2002, Gee 2008). Συνεπώς, όταν αναφερόμαστε στον κριτικό γραμματισμό δίνουμε έμφαση στην επίτευξη κοινωνικών στόχων, επισημαίνοντας την ιδεολογική πλευρά των πρακτικών γραμματισμού και προωθώντας την ευαισθητοποίηση των πολιτών απέναντι σε λειτουργίες κυρίαρχων μορφών γραμματισμού, ενώ στη λειτουργική του διάσταση, που είναι μετρήσιμη και ποσοτική, αναφερόμαστε κυρίως σε δεξιότητες που χρειάζεται να αναπτύξουν τα άτομα για να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις της σημερινής αγοράς εργασίας (Καραντζιόλα 2004).

Στη χώρα μας, και πάντα στη βάση των προαναφερθέντων, μια σειρά από επιστήμονες-ερευνητές αξιοποίησαν ερευνητικά την ΚΑΛ ως μεθοδολογία ανάδειξης των κοινωνικών πρακτικών του Λόγου, γιατί -συνδυάζοντας πάντα διάφορες μεθόδους, επιστήμες και στοιχεία- στοχεύει στην κριτική έρευνα της κοινωνικής ανισότητας, όπως εκφράζεται, συντίθεται, νοηματοδοτείται και νομιμοποιείται στις διάφορες εκφάνσεις του καθημερινού Λόγου (Μπάκα 2004, Τσακίρη 2006, Σπινθηρόπουλος & Χοροζίδου 2008, Χατζηκώστας 2008, Καρακατσάνη 2009, Παπακώστα 2009, Διαμαντής 2013). Πιο συγκεκριμένα, η ΚΑΛ μέσα από την εξέταση αυθεντικών κειμένων -γραπτών ή προφορικών- της καθημερινής επικοινωνίας, προσπαθεί να κάνει πιο σαφή τα σημεία που άπτονται των κοινωνικών ζητημάτων και σχετίζονται με διάκριση, κυριαρχία, εξουσία και έλεγχο. Εξετάζει, συνεπώς, τον τρόπο με τον οποίο ο Λόγος εκφράζει, αναπαριστά, παραβλέπει ή συμβάλλει στην αναπαραγωγή της ανισότητας και προσπαθεί να αποκαλύψει στη χρήση της γλώσσας τα στοιχεία εκείνα που παραπέμπουν σε πολιτικό έλεγχο και κυριαρχία, οδηγώντας έτσι σε κοινωνικές διακρίσεις και αποκλεισμούς κάποιες ομάδες ανθρώπων, οι οποίες προφανώς δεν είναι οι κυρίαρχες (Σπινθηρόπουλος & Χοροζίδου 2008). Σε αυτή την προοπτική η ΚΑΛ χρησιμοποιεί μια σειρά από εργαλεία, τα οποία, όμως, διαφέρουν, καθώς υπάρχουν διάφορες σχολές. Στις επιστημονικές έρευνες που γίνανε στη χώρα

μας δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην Ολλανδική Σχολή και στη Σχολή της Βιέννης και πιο συγκεκριμένα στις κριτικές προσεγγίσεις δύο βασικών εκπροσώπων των παραπάνω σχολών, της Κοινωνικογνωστικής Προσέγγισης του Teun van Dijk και της Ιστορικής Προσέγγισης του Λόγου της Ruth Wodak (Van Dijk 1993, 1995, 2001, Fairclough & Wodak 1997, Wodak & Reisigl 1999, De Cillia, Reisigl & Wodak 1999), γι' αυτό στην παρούσα μελέτη θα σταθούμε κυρίως σε αυτές, προσπαθώντας να διερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο αναδεικνύουν τις κοινωνικές πρακτικές του θρησκευτικού Λόγου.

B1.3 Τα μέσα για τη διεξαγωγή έρευνας με Κριτική Ανάλυση Λόγου

Τα μέσα με τα οποία υλοποιούνται οι ερευνητικές εργασίες που διεξάγονται με το προαναφερθέν μοντέλο της ΚΑΛ - υιοθετήθηκαν και στην παρούσα εργασία- αναφέρονται στις δομές πλαισίου, στις επιφανειακές δομές, στις σχηματικές δομές και στις ρητορικές δομές (Σπινθηρόπουλος & Χοροζίδου 2008, Τσακίρη 2006, Χατζηκώστας 2008, Καρακατσάνη 2009). Πιο συγκεκριμένα οι δομές πλαισίου των κειμένων αναφέρονται στο πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα το επικοινωνιακό γεγονός και διακρίνονται σε γενικό πλαίσιο και σε τοπικό πλαίσιο. Το γενικό πλαίσιο ορίζεται από τις κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές και ιστορικές δομές στις οποίες λαμβάνει χώρα ένα επικοινωνιακό γεγονός, ενώ το τοπικό πλαίσιο ορίζεται σε σχέση με τα άμεσα, διαδραστικά χαρακτηριστικά της επικοινωνιακής κατάστασης, δηλαδή ποιος μιλάει, σε ποιον, πού, πότε και με τι προϋποθέσεις (Van Dijk 2001). Οι επιφανειακές δομές των κειμένων σχετίζονται με τους ποικίλους τρόπους έκφρασης και χρησιμοποιούνται είτε για να δώσουν έμφαση και να τραβήξουν την προσοχή σε συγκεκριμένες έννοιες είτε για να εκφράσουν κρυφά νοήματα ή για να πραγματοποιήσουν συγκεκριμένες κοινωνικές δράσεις -δράσεις του Λόγου- ενώ αναφέρονται σε γενικά νοήματα και σε τοπικά νοήματα. Τα γενικά νοήματα αφορούν τα κειμενικά θέματα ή τα απλά θέματα ειδήσεων, ενώ τα τοπικά νοήματα αναφέρονται στις συντακτικές δομές των προτάσεων και στη χρήση των λέξεων (Van Dijk 1995, Τσακίρη 2006, Σπινθηρόπουλος & Χοροζίδου 2008, Χατζηκώστας 2008, Καρακατσάνη 2009). Τα κειμενικά θέματα παίζουν θεμελιώδη ρόλο στην επικοινωνία και στη διάδραση, καθώς αποτελούν σημασιολογικές μακροδομές που αντλούνται από τις μικροδομές των εννοιών και αναπαριστούν το σε τι αναφέρεται γενικά ο Λόγος, καθώς ενσωματώνουν τη πιο σημαντική πληροφορία του (Van Dijk 2001, Κωστούλη 2001). Είναι, λοιπόν, σφαιρικές έννοιες που συγκροτούνται από τους χρήστες της γλώσσας κατά την παραγωγή και κατανόηση του Λόγου και αποτελούν το ουσιαστικό μέρος αυτού. Αυτό γίνεται επειδή οι χρήστες της γλώσσας δεν είναι σε θέση να απομνημονεύσουν και να διαχειριστούν όλες τις νοηματικές λεπτομέρειες ενός Λόγου, οπότε τις οργανώνουν διανοητικά με σφαιρικές έννοιες ή θέματα.

Οι σχηματικές δομές των κειμένων έχουν να κάνουν με το πώς οργανώνονται σε σχήμα οι γενικές έννοιες, τα θέματα ή οι μακροδομές και το οποίο σχήμα μπορεί να είναι συζήτηση, επιχείρημα ή αναφορά ειδήσεων. Έτσι, οι τίτλοι στις ειδήσεις, οι περιλήψεις στην αρχή, τα συμπεράσματα, τα σχόλια κ.ά. αποτελούν τύπους συγκεκριμένης κατηγορίας Λόγου, οι οποίοι εκφράζουν ή μεταφέρουν το ιδεολογικό περιεχόμενο του κειμένου. Όσο για το στοιχείο των σχηματικών δομών που διαμεσολαβεί μεταξύ των επικοινωνιακών σκοπών και των γλωσσικών μέσων, αυτό το διαμορφώνουν οι στρατηγικές του Λόγου, οι οποίες αποτελούν κυρίαρχο στοιχείο στην έκφραση των ιδεολογιών και οι οποίες αναφέρονται σε ένα σύνολο πρακτικών που πραγματοποιούνται αυτόματα ή και συνειδητά, προκειμένου να τονιστούν χαρακτηριστικά για διαμόρφωση ταυτοτήτων ή για να στηρίξουν την επιχειρηματολογία (Wodak, De Cillia, Reisigl, Liebhart 2003). Τέλος, οι ρητορικές δομές των κειμένων έχουν να κάνουν με συγκεκριμένα ρητορικά σχήματα τα οποία μπορούν να δράσουν ιδεολογικά, συμβάλλοντας έτσι στη θετική παρουσίαση της ομάδας «εμείς» και την αρνητική παρουσίαση της ομάδας των «άλλων», στοιχείο που υλοποιείται με την εμφάνιση των ομάδων άλλοτε ως ενεργών υποκειμένων και άλλοτε ως θυμάτων. Τέτοια ρητορικά σχήματα είναι η μετωνυμία, η συνεκδοχή, η προσωποποίηση, η μεταφορά κ.ά. και τα οποία χωρίς ιδιαίτερη επιχειρηματολογική στήριξη μπορούν και κάνουν πιο παραστατικό και πιο πειστικό το λόγο (Wodak, De Cillia, Reisigl, Liebhart 2003, Τσακίρη 2006). Στην παρούσα, λοιπόν, εργασία, χρησιμοποιήθηκαν ως μέσα συλλογής δεδομένων τα προαναφερθέντα και στην βάση αυτών έγινε η εμπειρική και θεωρητική ανάδειξη των ευρημάτων.

B1.4 Εμπειρική και θεωρητική ανάδειξη των ευρημάτων

Από τη μελέτη των κειμενικών θεμάτων των κειμένων που μελετήσαμε –πρόκειται για κείμενα που γράφτηκαν με αφορμή την τρέχουσα επικαιρότητα- οδηγηθήκαμε στην παρακάτω ταξινόμηση, η οποία αποτυπώνει και τα κύρια θέματα προβληματισμού και ενασχόλησης για την ΠΠΑΚ: α) Εκκλησία, ΠΠΑΚ και πρωτοχριστιανικές κοινότητες, β) Καπιταλισμός, ιμπεριαλισμός και κοινωνικοί αγώνες των λαών, γ) Λατινική Αμερική και Θεολογία της Απελευθέρωσης, δ) Πολιτική και εκκλησιαστική ηγεσία, λαός και κλήρος και ε) Πολιτικοοικονομικές και κοινωνικές αντιλήψεις: σχέσεις κράτους Εκκλησίας, οικονομία, Παιδεία, μετανάστες κ.ά. Την ίδια στιγμή η κριτική ανάλυση των κειμένων με την ανάδειξη των σχηματικών και ρητορικών δομών, αλλά και η ταυτόχρονη αξιοποίηση των επιφανειακών δομών και των δομών πλαισίου μας οδήγησε στο να διατυπώσουμε και να αναδείξουμε εμπειρικές και θεωρητικές γενικεύσεις, οι οποίες μπορούν να στηριχτούν σε αυτά. Πιο συγκεκριμένα, στηριζόμενοι στα ευρήματα που προήλθαν από την κριτική ανάλυση των κειμένων, αλλά και από τη συνολικότερη προσέγγισή τους, σε συνδυασμό με το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό πλαίσιο, αναδείξαμε εκείνα τα στοιχεία που αναφέρονται στον ιδεολογικό ρόλο του θρησκευτικού Λόγου και το πώς αυτός κατασκευάζει κοινωνικές ταυτότητες, σύμφωνα πάντα με το θεωρητικό πλαίσιο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου. Σε αυτή τη διάσταση, διαπιστώσαμε πως η εμπειρική και θεωρητική ανάδειξη των ευρημάτων μπορούσε να ταξινομηθεί γύρω από τρεις άξονες, για τους οποίους επιλέξαμε τους εξής τίτλους: α) η ιδεολογική κατασκευή και ο ορισμός της «εσω-ομάδας» σε αντιδιαστολή με την ομάδα των «άλλων», β) η αμφισβήτηση κυρίαρχων ιδεολογιών και σχέσεων εξουσίας στην ελληνική κοινωνία και γ) το μάθημα των θρησκευτικών ως διακύβευμα για το χώρο του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Προχωρώντας, μάλιστα, και συγκεκριμενοποιώντας την κατηγοριοποίηση των ευρημάτων ακόμα παραπέρα διαπιστώσαμε ότι αυτά θα μπορούσαν να έχουν αντίστοιχα ως τίτλους: α) χριστιανοί σε κοινωνικούς αγώνες και καπιταλιστικοί μηχανισμοί εξουσίας, β) η αμφισβήτηση κυρίαρχων δομών και σχέσεων εξουσίας από τον κινηματικό θρησκευτικό Λόγο και το ιδεώδες των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων ως εναλλακτική προοπτική και γ) το μάθημα των θρησκευτικών μέσα από μία παιδαγωγική θεωρία της αντίστασης.

Με την εμπειρική και θεωρητική ανάδειξη των ευρημάτων αποτυπώθηκε αυτό που ήδη από το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας το προσεγγίσαμε αφενός ως κριτικό θρησκευτικό γραμματισμό και αφετέρου ως κινηματική θρησκευτική πρακτική, καθώς ο Λόγος της ΠΠΑΚ, αμφισβητώντας το υπάρχον status quo και προτρέποντας σε δράση, βρίσκεται σε αντίστιξη με τον κυρίαρχο/καθεστωτικό Λόγο των εξουσιαστικών ελίτ. Σε αυτή τη διάσταση, οι συντάκτες των κειμένων που αναλύσαμε υλοποιούν την ιδεολογική κατασκευή του δίπολου των μελών της «εσω-ομάδας» απέναντι σε αυτό της «έξω-ομάδας» -η αλλιώς της ομάδας «εμείς» απέναντι στην ομάδα των «άλλων»- με τη χρήση κατά κύριο λόγο των στρατηγικών δόμησης ενεργών/δρώντων υποκειμένων και κατασκευής/ορισμού ομάδας, όπως και με τη χρήση στρατηγικών κατηγοριοποίησης. Έτσι για τα μεν μέλη της «εσω-ομάδας» βλέπουμε να χρησιμοποιούνται λέξεις και φράσεις που συνδέονται εννοιολογικά με κοινωνικούς αγώνες και δράση, όπως: «να δραστηριοποιηθούμε στους κοινωνικούς αγώνες», «αγωνιζόμαστε για ελευθερία και δημοκρατία», «δραστηριοποίηση στο πλευρό του λαϊκού μαζικού κινήματος», «αγώνας στο πλευρό των πτωχών και των αδυνάτων», «αγώνας για κοινοκτημοσύνη, κοινωνική δικαιοσύνη και άμεση δημοκρατία», «συντονισμένη πάλη για την ανατροπή του κόσμου αυτού» κ.ά. Στον αντίποδα, για τα μέλη της «έξω-ομάδας» χρησιμοποιούνται λέξεις και φράσεις που συνδέονται εννοιολογικά με εξουσία, ισχύ και αυθαιρεσία, όπως και λέξεις και φράσεις που συνδέονται εννοιολογικά με την παραβίαση των ανθρωπίνων και των εργασιακών δικαιωμάτων. Σε αυτή τη βάση, βλέπουμε να γίνεται λόγος για το κράτος που θεωρείται «εξουσιαστικός μηχανισμός που προωθεί τα συμφέροντα των εκάστοτε ισχυρών», για τον «κρατικό μηχανισμό καταστολής που βρίσκεται σταθερά στην υπηρεσία των ισχυρών του πλούτου», «για το ανθρωποφάγο κοινωνικοοικονομικό σύστημα που ζούμε», για την «βία των κρατικών μηχανισμών καταστολής», για την «αστυνομική τρομοκρατία» κ.ά. Επίσης, με αναφορές στην «οικονομική εξουσία», «στην άρχουσα τάξη και τους μηχανισμούς της», στις «αντιχριστιανικές πρακτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης» ή στην «νεοαποικιοκρατία» και τους «ισχυρούς της Δύσης», σηματοδοτούνται τα πεδία και οι χώροι στους οποίους κατά την ΠΠΑΚ γαλουχούνται τα μέλη της «έξω-ομάδας», ενώ με δεδομένη την πίστη ότι «ο καπιταλισμός δεν παίρνει μπαλώματα» το κυρίαρχο σύνθημα κατακλείδα μορφοποιείται στην εκτίμηση ότι «ο μοναδικός δρόμος διεξόδου είναι η ανατροπή του κόσμου αυτού».

Όσον αφορά την αμφισβήτηση κυρίαρχων δομών και σχέσεων εξουσίας αλλά και το ιδεώδες των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων ως εναλλακτική προοπτική, και αυτό αποτυπώνεται τόσο στα κειμενικά θέματα όσο και στην ανάλυση των κειμένων. Κατ' αρχήν, στα κειμενικά θέματα αναδεικνύεται η θέση και η πίστη των μελών της ΠΠΑΚ ότι μόνο με αγώνες είναι εφικτή η αλλαγή των συνθηκών στο κοινωνικοπολιτικό και στο οικονομικό πεδίο. Επιπροσθέτως, στα κείμενα που αναλύσαμε οι μεν κοινωνικές συνθήκες αναδεικνύονται με τον πιο γλαφυρό τρόπο μέσα από λέξεις που συνδέονται εννοιολογικά με θυματοποίηση, εκμετάλλευση και αδυναμία, όπως για παράδειγμα οι αναφορές για «αδύνατους», «κατατρεγμένους», «εξαθλιωμένους», «φτωχούς», «δούλους», «υπηκόους», «μοιρολάτρες» κ.ά., ενώ ο κινηματικός χαρακτήρας του Λόγου της ΠΠΑΚ αναδύεται μέσα από τη χρήση λέξεων και φράσεων που σχετίζονται με εμπόλεμες καταστάσεις –«αντισταθούμε», «αντεπιτεθούμε», «αγωνιζόμαστε», «κατακτήσουμε», «συσστρατευτούμε», κ.ά.- και με λέξεις και φράσεις που συνδέονται εννοιολογικά με κοινωνικούς αγώνες και δράση, όπως για παράδειγμα «να δραστηριοποιηθούμε στους κοινωνικούς αγώνες», «να σταθούμε στο πλευρό των εργάτη, του μικρομεσαίου αγρότη», «δραστηριοποίηση στο πλευρό του μαζικού λαϊκού κινήματος», κ.ά. Τα προαναφερθέντα, όμως, σε συνδυασμό με τις αναφορές από την τρίτη ομάδα των κειμενικών θεμάτων για τη Θεολογία της Απελευθέρωσης και τον καταλυτικό ρόλο που έχει παίξει στην Λατινική Αμερική, φέρνουν στο προσκήνιο το πάντα επίκαιρο ζήτημα της σχέσης του μαρξισμού με τη χριστιανική θεολογία και το πώς οι εκεί χριστιανοί, μέσα από τη δημιουργία Χριστιανικών Κοινοτήτων Βάσης, αναλύουν την κίνηση των δυνάμεων στην κοινωνία, οργανώνονται, προχωρούν σε δράση και έχουν ως όραμα την κοινωνική αλλαγή προς όφελος των αδυνάτων.

Τέλος, σε σχέση με το μάθημα των θρησκευτικών, η θέση της ΠΠΑΚ αποτυπώνεται σε κείμενο που γράφτηκε με αφορμή την αιφνίδια απόφαση της τότε κυβέρνησης, την περίοδο 2008-09, με την οποία έδινε τη δυνατότητα σε μαθητές να απαλλαγούν από τη συμμετοχή τους στο μάθημα των θρησκευτικών με ανατιολόγηση δήλωση των κηδεμόνων τους. Σε αυτή, λοιπόν, τη διάσταση, οι συντάκτες του κειμένου -σε ένα πρώτο πλάνο- μέσα από τη χρήση στρατηγικών διατήρησης και δικαίωσης, αυτοδικαίωσης, παρουσιών και απουσιών, αλλά και με τη χρήση λέξεων και φράσεων που συνδέονται εννοιολογικά με εξουσία, ισχύ και αυθαιρεσία, αντιτίθενται σε μια τέτοια προοπτική και θεωρούν πως ένα τέτοιο γεγονός αφενός, εκτός από την ισοτιμία των πολιτών του, αντιστρατεύεται και την προβαλλόμενη πίστη και αφετέρου το κράτος είναι από τη φύση του ο κατ' εξοχήν ακατάλληλος χειραγωγός για τη μύηση στην εκκλησιαστική κοινωνία. Επίσης, μέσω της χρήσης των τόπων του κινδύνου, της πραγματικότητας και της επιβάρυνσης, αλλά και με τη χρήση λέξεων και φράσεων που σχετίζονται με εκμετάλλευση, θυματοποίηση και αδυναμία, θεωρείται πως από τη στιγμή που το κάθε κράτος, είναι ένας εξουσιαστικός μηχανισμός που υπηρετεί και προωθεί τα συμφέροντα των εκάστοτε ισχυρών, η χρησιμοποίηση από αυτό τόσο του μαθήματος των θρησκευτικών όσο και της πίστης γενικότερα, είχε πάντα ως στόχο το να κατασκευάσει υπηκόους, δηλαδή δημιουργία υπάκουων μοιρολατρών, που δεν θα συμμετέχουν στους αγώνες της κοινωνίας. Σε αυτήν την προοπτική, τα μέλη της ΠΠΑΚ διατυπώνουν τη δική τους θέση/πρόταση για το μάθημα. Μέσω της χρήσης στρατηγικών δόμησης, παρουσιών και απουσιών, αλλά και με τη χρησιμοποίηση των τόπων του ανθρωπισμού, της χρησιμότητας, και της πραγματικότητας, γίνεται η εκτίμηση πως στους μαθητές θα πρέπει να παρέχεται ολόπλευρη παιδεία, στην οποία η συμμετοχή σε όλα ανεξαιρέτως τα μαθήματα πρέπει να είναι υποχρεωτική και ότι με εργαλείο τα δεδομένα της επιστήμης επιβάλλεται να διδάσκονται όλες εκείνες οι γνώσεις που τους είναι απαραίτητες να πορευθούν μέσα στην κοινωνία, καθώς και να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τα φυσικά και κοινωνικά φαινόμενα, όπως, από κοινωνιολογική άποψη είναι και η θρησκεία. Μάλιστα, αυτό το τελευταίο στοιχείο αποτελεί και τη βάση για τη θέση των μελών της ΠΠΑΚ, ότι θα είναι απαράδεκτο να υπάρχουν μαθητές που ουδέποτε θα έχουν διδαχθεί κάτι για τις θρησκείες, ειδικά από τη στιγμή που κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει την ύπαρξη των θρησκειών στον κόσμο. Συνεπώς, η θέση/πρότασή τους για το μάθημα, η οποία εκφράζεται μέσα από τη χρήση στρατηγικών δόμησης και των τόπων της χρησιμότητας, της υπευθυνότητας, του ανθρωπισμού και της δικαιοσύνης, είναι ότι το μάθημα της γένεσης, τη εξέλιξης και των επιμέρους διδασκαλιών των θρησκειών: α) θα πρέπει να στηρίζεται στα δεδομένα των επιστημών, β) να μπορούν να συμμετέχουν σε αυτό με την ίδια ψυχολογική άνεση θρήσκοι και άθρησκοι, ένθεοι και άθεοι, χωρίς όμως να παραμερίζεται και να υποβαθμίζεται η Ορθόδοξη Παράδοση και γ) θα πρέπει να καλλιεργεί την κριτική ικανότητα, για να μπορούν να διακρίνουν το

Ορθόδοξο πνεύμα, το πνεύμα της αγάπης, της ελευθερίας και της δικαιοσύνης, από το ατομοκεντρικό πνεύμα που το αστικό καθεστώς καλλιεργεί.

B2. Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη διερευνήσαμε το πώς μέσα από διαστάσεις κινηματικής θρησκευτικοκοινωνικής πρακτικής καλλιεργούνται στοιχεία κριτικού θρησκευτικού γραμματισμού. Η επιστημονική τεκμηρίωση μέσω της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου του τρόπου λειτουργίας του κινηματικού θρησκευτικού Λόγου -τόσο με την ανάδειξη των γλωσσολογικών του μέσων όσο και των μηχανισμών του- έφερε στο προσκήνιο τη μορφοποιητική δύναμή του, αλλά ταυτόχρονα φανέρωσε και την οργανική αλληλεπίδραση που αυτός έχει με τις ομάδες των ενεργών/δρώντων υποκειμένων: τη διαλεκτική, δηλαδή, σχέση της ομάδας που τον παράγει και αυτών στις οποίες διαχέεται. Η ανάδειξη της μορφοποιητικής δύναμης του κινηματικού θρησκευτικού Λόγου στο να επηρεάζει και να συμβάλλει στη διαμόρφωση της συνείδησης των υποκειμένων αλλά και να διαμορφώνεται από αυτήν, όπως και η ταυτόχρονη μέσω αυτής της διαδικασίας δράση στο να τους διαπαιδαγωγεί/γραμματίζει κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά, εκτιμούμε ότι έδωσε συγκεκριμένα ευρήματα, τα οποία μας οδήγησαν σε σχετικά ασφαλή συμπεράσματα, τόσο για τις πρακτικές και τα μέσα που αυτός χρησιμοποιεί όσο και για τους στόχους που εν τέλει εξυπηρετεί. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της ΠΠΙΑΚ, μέσα από την άρθρωση ενός κινηματικού θρησκευτικού Λόγου, αμφισβητείται το υπάρχον status quo και προβάλλεται η προτροπή για διαρκή συμμετοχή στους κοινωνικούς αγώνες. Με την υιοθέτηση αρχών της Θεολογίας της Απελευθέρωσης, αλλά και στοιχείων του χριστιανικού αναρχισμού, εκφράζεται αφενός η πίστη στη δυνατότητα της θρησκείας στο να λειτουργεί ως μία διαρκής έκφραση διαμαρτυρίας απέναντι στις ταξικές κοινωνικές συνθήκες και αφετέρου η θέση ότι το ιδεώδες των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων μπορεί να αποτελέσει εναλλακτικό τρόπο σημερινής κοινωνικής οργάνωσης. Όσο για το μάθημα των θρησκευτικών, η υιοθέτηση των παιδαγωγικών αρχών της κριτικής παιδαγωγικής, η πίστη στην παιδαγωγική θεωρία της αντίστασης και η υποστήριξη συμμετοχικών θεωριών μάθησης αναδεικνύει την αναγκαιότητα ενασχόλησης με ζητήματα όπως αυτό της μεταφοράς της σχολικής γνώσης σε άλλους κοινωνικούς χώρους ή τη χρήση εξωσχολικών γνώσεων και ικανοτήτων μέσα στο σχολείο και αφετέρου την αντιμετώπιση γενικότερων θεωρητικών και πολιτικών ζητημάτων, όπως είναι το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της διαδικασίας της μάθησης.

B3. Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Bell, J. (2001). *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Κοινωνικής Έρευνας*. Αθήνα: Gudenberg.
- Boer, R. (2007a). The Perpetual Allure of the Bible. *Historical Materialism*, v.15, n. 4, 53-57. Leiden Boston: Brill.
- Boer, R. (2007b). Twenty – five Years of Marxist Biblical Criticism. *Currents in Biblical Research*, v. 5, 298-321. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Boer, R. (2008). A Titanic Phenomenon: Marxism, History and Biblical Society. *Historical Materialism*, v.16, n. 4, 141-166. Leiden Boston: Brill.
- Boer, R. (2009). The Full Story: on Marxism and Religion. *International Socialism*, n. 123. Ανακτήθηκε από <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=560&issue=123>
- Gee, J.P. (1999). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. London & New York: Routledge.
- Gee, J. P. (2008). *Social linguistics and literacies: Ideology in Discourses*. London: Falmer Press.
- Goldstein, S. W. (2005). An Introduction to Religion and Marxism. *Critical Sociology*, 31 (1-2), 9-13. Thousand Oaks: Sage Publications
- Goldstein S. W. (2006). Introduction: Marx, Critical Theory, and Religion: A Critique of Rational Choice. In: Goldstein S. W. (ed.), *Marx, Critical Theory, and Religion: A Critique of Rational Choice*, 1-10. Leiden Boston: Brill.
- Gottwald, N. (1992). Sociology of Ancient Israel. In Freedman, D. (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, VI, 79-89. New York: Doubleday.
- De Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R., (1999). The discursive construction of national identities. *Discourse and Society*, v. 10, n. 2, 149-173. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Fairclough, N., Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In Van Dijk, T. (ed.) *Discourse as Social Interaction*. v. 2, 258-283. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Freire, P. & Macedo, D. (1987). *Literacy: Reading the word and the world*. London: Routledge.
- Hull, G. & Schultz, K. (2001). Literacy and Learning Out of School: A Review of Theory and Research. *Review of Educational Research*. v. 71, n. 4, 575–611. Ανακτήθηκε από <http://rer.sagepub.com/cgi/content/abstract/71/4/575>
- Jaeger M., S. Jaeger (1993) Verstrickungen – Der rassistische Diskurs und seine Bedeutung für den politischen Gesamtdiskurs in der Bundesrepublik Deutschland, in: S Jaeger. & V. Link (eds.): *Die vierte Gewalt. Rassismus und die Medien*, Duisburg: DISS, 49-79.

- Scollon R. & S. W. Scollon (2004) *Nexus Analysis: Discourse and the emerging Internet*, New York: Routledge.
- Street, B. (1995). *Social literacies: Critical approaches to literacy in development, ethnography and education*. London: Longman.
- Street, B. (2001). Introduction. In Street, B. (ed.), *literacy and Development: Ethnographic Perspectives*, 1-18. London and New York: Routledge.
- Van Dijk, A. T. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse and Society*, v. 4, n. 2, 249-283. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Van Dijk, A. T. (1995). Ideological Discourse Analysis, in E. Ventola & A. Solin (ed.), *Interdisciplinary approaches to Discourse Analysis*, 135-161. New Courant: University of Helsinki.
- Van Dijk, A. T. (2001). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. In R. Wodak & M. Meyer (ed), *Methods of critical discourse analysis*, 95-120. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Wodak, R., Reisigl, M. (1999). Discourse and Racism: European Perspectives. *Annual Review of Anthropology*, 28, 175 – 199.
- Wodak, R., de Cilia, R., Reisigl, M., Liebhart, K. (2003). *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Baynham, M. (2002). *Πρακτικές Γραμματισμού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δασκαλοπούλου, Ν. (2009). Παπάδες της Απελευθέρωσης. *Ελευθεροτυπία* (25-12-2009). Ανακτήθηκε από <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=115088>
- Διαμαντής, Φ. (2013). *Θρησκευτικός Γραμματισμός: Τρεις Περιπτώσεις Ορθόδοξου Λόγου*. Θεσσαλονίκη: Διδακτορική Διατριβή στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Α.Π.Θ.
- Καρακατσάνη, Π. (2009). *Ο λόγος της αλληλεγγύης: Η Αντιρατσιστική Πρωτοβουλία Θεσσαλονίκης* (1998-2007). Θεσσαλονίκη: Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Α.Π.Θ.
- Καραντζιόλα, Ε. (2004). *Από "τα γράμματα" στον (κριτικό) γραμματισμό. Συνέπειες για την εκμάθηση/διδασκαλία του γραπτού λόγου στο σχολείο*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (Δημόσια συζήτηση). Ανακτήθηκε από <http://www.komvos.edu.gr/forumbb/viewtopic.php?t=18>
- Κάουτσκι, Κ. (α.χ.). *Η Καταγωγή του Χριστιανισμού*. Αθήνα: Αναγνωστίδη.
- Κορδάτος, Γ. (1973). *Αρχαίες Θρησκείες και Χριστιανισμός*. Αθήνα: Μπουκουμάνη.
- Κωστούλη, Τ. (2001). Η γλώσσα της σχολικής τάξης στο πλαίσιο της εγγραμματοσύνης των γλωσσικών ειδών: κειμενικές στρατηγικές και οικοδόμησης της γνώσης. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, Πρακτικά της 21^{ης} Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. 12-14 Μαΐου 2000, Θεσσαλονίκη.
- Μαρβάκης, Α. (2011). *Οργάνωση διαδικασιών μάθησης στο Σχολείο*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Εκδόσεων ΑΠΘ.
- Μαρβάκης, Α. (2014). *Στρατηγικές και Πρακτικές Μάθησης*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Μαρβάκης, Α., Μεντίνης, Μ. (2011). *Κριτική Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Marx, K. (1978). *Κριτική της Εγγεληνής φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*. Αθήνα: Παπαζήση. Ανακτήθηκε από <http://www.marxistbooks.gr/likoudi.htm>
- Μπάκα, Α. (2004). *Discourse Analysis-Media and Kossovo*. Θεσσαλονίκη: Διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Ψυχολογίας του ΑΠΘ.
- Παγκληρική Παλλαϊκή Αγωνιστική Κίνηση (2004). *Ιδρυτική Διακήρυξη της Παγκληρικής Παλλαϊκής Αγωνιστικής Κίνησης. Επιστροφή στη ξεχασμένη ζωή της Εκκλησίας*, 1, 1-5. Αθήνα: ΠΠΑΚ.
- Παγκληρική Παλλαϊκή Αγωνιστική Κίνηση (2004-2011). Τεύχη 1-34. Αθήνα: ΠΠΑΚ.
- Παπακώστα, Κ. (2009). *Ο Λόγος της Σχολικής Ιστορίας για τους Γειτονικούς Λαούς: Η περίπτωση των Αλβανών στα Εγχειρίδια Ιστορίας της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης κατά τη Μεταπολίτευση στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Α.Π.Θ.
- Παραδίση, Ζ. (2017). *Χρήστος Ζαρκαδούλας, ένας διαφορετικός παπάς που κηρύττει με το ίδιο πάθος το Ευαγγέλιο και την Οκτωβριανή Επανάσταση*. Ανακτήθηκε από <http://popaganda.gr/christos-zarkadoulas/>

Ρούσης, Γ. (2010). Προλεταριακές Χριστιανικές Κοινότητες. *Ελευθεροτυπία* (11-4-2010). Ανακτήθηκε από <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=150140>

Σπινθηρόπουλος, Χ., Χοροζίδου, Σ. (2008). *Η παρουσίαση του νέου βιβλίου ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού στον Τύπο. Κριτική Ανάλυση Λόγου σε δημοσιεύματα δύο εφημερίδων*. Θεσσαλονίκη: Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Α.Π.Θ.

Τζιμπελλίνι, Ρ. (2002). *Η Θεολογία του 20^{ου} Αιώνα*. Αθήνα: Άρτος Ζωής.

Τσακίρη, Θ. (2006). *Στοιχεία εθνικιστικού λόγου σε πολιτικές ομιλίες: Μελέτη μιας περίπτωσης*. Θεσσαλονίκη: Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Α.Π.Θ.

Χατζηκώστας, Δ. (2008). *Ο λόγος του ακροδεξιού τύπου για την ιδιωτικοποίηση της εκπαίδευσης, Μελέτη περίπτωσης: Ο λόγος της εφημερίδας Α1 σε σχέση με την αναθεώρηση του άρθρου 16 και τις εκπαιδευτικές κινητοποιήσεις Ιανουαρίου – Μαρτίου 2007*. Θεσσαλονίκη: Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Α.Π.Θ.